

Професійна компетентність педагога

План лекції:

1. Професійна компетентність як елемент педагогічної майстерності
2. Структура професійної компетентності. Компоненти професійної компетентності.
3. Класифікація педагогічних вмінь та їх характеристика.
4. Готовність учителя до професійно-педагогічної діяльності.
5. Комплекс «soft skills» – важливий чинник успішної педагогічної діяльності.

На початку третього тисячоліття поглиблюються та прискорюються загальносвітові соціально-економічні, політичні, соціокультурні процеси, які визначають розвиток людства на сучасному етапі його життєдіяльності. Глобальні суспільні зрушення мають систематичний, швидкий, незворотний характер. Вони зумовлені науково-технічним прогресом, швидкою інформатизацією та комп'ютеризацією, демократизацією суспільного життя у більшості країн світу.

Найбільш відповідальною в цих умовах є роль освіти. **Саме освіта має безпосередній та найбільший вплив на особистість і суспільство.**

Освіта є соціальним інститутом, через який проходить кожна людина, набуваючи при цьому рис особистості, фахівця і громадянина. Завдяки діяльності вчителя реалізується державна політика у створенні інтелектуального, духовного потенціалу нації, розвитку вітчизняної науки, техніки і культури, збереженні і

примноженні культурної спадщини й формувалися людини майбутнього, а також забезпечується Конституційне право громадян України на здобуття повної загальної середньої освіти. Все це висуває проблеми підготовки вчителя, його професійного становлення і професійної компетентності. Саме компетентнісний підхід розглядається як один із важливих концептуальних принципів, який визначає сучасну методологію оновлення змісту освіти.

Посилаючись на міжнародний досвід, можна стверджувати, що поняття “ключові компетентності” виступає в даному контексті як “вузлове” поняття, так як компетентність носить інтегрований характер, а саме: об’єднує професійні знання, інтелектуальні навички і вміння і способи діяльності.

Що таке компетентність? **Компетентність** – це сукупність знань і вмінь, необхідних фахівцю для здійснення ефективної професійної діяльності: вміння аналізувати і прогнозувати результати праці, використовувати сучасну інформацію щодо певної галузі виробництва. Компетентність фахівця включає професійні знання, вміння і навички, досвід роботи у певній виробничій галузі виробництва, соціально-комунікативні й індивідуальні здібності особистості, що забезпечують самостійність у здійсненні професійної діяльності.

Професійна компетентність – це характеристика ділових і особистісних якостей фахівця, що відображає рівень знань, умінь, досвіду, достатніх для досягнення мети з певного виду професійної діяльності, а також моральну позицію фахівця.

Професійна педагогічна компетентність – це складна інтегративна якість особистості педагога, що включає засвоєння вчителем професійних знань та умінь, готовність і спроможність реалізувати свій потенціал для успішної, творчої продуктивної

діяльності шляхом професійного й особистісного самовдосконалення.

Основними структурними елементами педагогічної компетентності є: теоретичні педагогічні знання, практичні вміння, особистісні якості педагога.

Компоненти професійної компетентності:

- **Інформаційна компетентність**, яка передбачає володіння інформаційними технологіями, уміння опрацьовувати різні види інформації. Серед них уміння й навички роботи з друкованими джерелами, уміння здобувати інформацію з інших джерел, переробляти її відповідно до цілей і завдань педагогічного процесу.
- **Комунікативна компетентність** - це вміння вступати в комунікацію (спілкування), бути зрозумілим, спілкування без обмежень. Ці вміння допомагають зрозуміти інших (учнів, учителів, батьків).
- **Продуктивна компетентність** - це вміння працювати, отримувати результат, ухвалювати рішення та відповідати за них. Більшість науковців серед ключових компетенцій учителя на перше місце ставить саме продуктивну компетентність.
- **Автономізація на компетентність** - це здатність до саморозвитку, творчості, самовизначення, самоосвіти, конкурентоспроможності. Адже вчитель перш за все вчиться сам, це вічний учень.
- **Моральна компетентність** - це готовність, спроможність і потреба жити за традиційними моральними нормами.

- **Психологічна компетентність** - це здатність використовувати психологічні засоби навчання в організації взаємодії в освітній діяльності.
- **Предметна компетентність**, до змісту якої входить володіння певними засобами навчання у сфері навчального процесу (спеціальність). Це сукупність умінь і навичок, необхідних для стимулювання активності як окремих учнів, так і колективу в цілому. До неї входять уміння вибрати правильний стиль і тон у спілкуванні, управляти їх увагою, темпом діяльності.
- **Соціальна компетентність** - це вміння жити та працювати з оточуючими.
- **Математична компетентність** - це вміння працювати з числом, числовою інформацією.
- **Полікультурна компетентність** – оволодіння досягненнями культури; розуміння інших людей, їх індивідуальності і відмінностей за національними, культурними, релігійними й іншими ознаками.
- **Особисті якості вчителя** (це теж одна з найголовніших складових професійної компетентності) - доброзичливість, чуйність, урівноваженість, витонченість, толерантність, рефлексія, людяність.

Основні показники педагогічної компетентності вчителя - це передусім:

- особистісні якості, особливо перетворювальні та психологічні;
- усвідомлення ролі педагога у вихованні громадянина, патріота;
- безперервне підвищення загальної та професійної культури;
- пошукова діяльність педагога;
- володіння методами педагогічного дослідження;

- конструювання власного педагогічного досвіду;
- результативність навчально-виховного процесу;
- активна педагогічна діяльність, спрямована на перетворення особистості учня й учителя.

Глибоко і свідомо засвоєні знання про виховання, освіту і навчання становлять не тільки фонд теоретичних знань викладача фізичного виховання, а й стають основою формування педагогічних умінь і навичок.

Педагогічні уміння, навички і здібності є найважливішим компонентом кваліфікаційної характеристики педагога.

Педагогічні уміння — засвоєний спосіб виконання дій, що забезпечує ефективне здійснення педагогічного процесу у звичних і змінних умовах.

Формування педагогічних умінь — складова частина системи професійної підготовки. Зміст їх визначається такими функціонально-структурними компонентами, що входять у систему діяльності викладача.

Педагогічні здібності — сукупність психічних властивостей особистості, що є передумовою успішної педагогічної діяльності. Здібністю, наприклад, є спостережливість, що має велике значення в педагогічній діяльності, зорова й емоційна пам'ять, уява. Здібності реалізуються в педагогічних уміннях. Чим здібніша людина, тим швидше формуються в неї необхідні уміння.

Розглянемо структуру педагогічних умінь і здібностей.

Конструктивні уміння:

1. формування мети і завдань педагогічного процесу;
2. планування системи роботи;
3. добирання оптимального змісту навчального матеріалу.

Педагогічні здібності, що забезпечують успішне оволодіння конструктивними вміннями:

- загальноінтелектуальні здібності;
- передбачення, інтуїція;
- уява;
- здатність до порядку, точності, правильної композиційної побудови навчального матеріалу і занять.

Пізнавальні вміння:

1. легке орієнтування в змісті навчання і виховання;
2. здійснення контролю за своїм психічним станом;
3. розпізнавання внутрішнього стану учнів.

Педагогічні здібності, що забезпечують успішне оволодіння пізнавальними вміннями:

- здатність правильно інтерпретувати інформацію;
- здатність виділити головне і другорядне, відрізнити при-чину від наслідку;
- здатність до логічного мислення, уважності.

Перцептивні вміння:

1. спостереження змін особистості учня;
2. розуміння стану іншої людини;
3. надання емоційної підтримки.

Педагогічні здібності, що забезпечують успішне оволодіння перцептивними вміннями:

- перцептивні здібності як здатність тонко диференціювати міміку, пантоміму і визначати за ними різні психічні і фізичні стани учня: увагу, інтерес, стомлення тощо;

- здатність до емпатії — емоційної причетності, співчуття і співпереживання;
- здатність до розуміння внутрішнього світу партнера по педагогічному спілкуванню;
- спостережливість.

Комунікативні уміння:

1. вибір правильного стилю управління колективом, командою, класом;
2. вибір педагогічно виправданого стилю спілкування і взаємодії з колективом і окремими учнями;
3. управління конфліктом;
4. завоювання ділового авторитету;
5. дотримання вимог педагогічної етики й оцінювання вчинків і моральних позицій.

Педагогічні здібності, що забезпечують успішне оволодіння комунікативними уміннями:

- здатність до емпатії та перцепції (процес сприйняття і тлумачення зовнішнього світу через наші, такі як зір, слух, нюх, смак та дотик);
- здатність бути комунікабельним, товариським;
- здатність управляти своїми почуттями і настроєм;
- здатність до такту і терпіння;
- комунікативна ініціативність, доброзичливість, щирість, справедливість;
- почуття гумору.

Організаторські уміння:

1. організація виконання роботи;

2. організація спілкування і регулювання внутрішньо групових процесів;
3. здійснення контролю і самоконтролю;
4. об'єктивне оцінювання результатів роботи.

Педагогічні здібності, що забезпечують успішне оволодінні організаторськими вміннями:

- здатність до саморегуляції;
- здатність до організаторської діяльності;
- вимогливість, дисциплінованість, розпорядливість, діловитість.

Дидактичні вміння:

1. логічне, коротке, образне пояснювання;
2. бачення помилок і причин їх виникнення;
3. емоційна виразність, володіння мімікою, жестами;
4. користування всіма способами і методами навчання.

Педагогічні здібності, що забезпечують успішне оволодінні дидактичними вміннями:

- здатність до логічного мислення і логічної побудови мовлення;
- здатність до емоційної виразності;
- здатність управляти темпом, мовленням, інтонацією, смисловими паузами;
- здатність до чіткої дикції.

Готовність учителя до професійно-педагогічної діяльності.

Основними характеристиками готовності до педагогічної діяльності можна визначити такі: **динамічність, стійкість, цілісність.**

Основними компонентами готовності до педагогічної діяльності є:

- **змістово-операційний** (система професійних знань, умінь і навичок, педагогічне мислення, професійне спрямування уваги, сприймання та пам'яті),
- **мотиваційно-цільовий** (позитивне ставлення та інтерес до професії, бажання присвятити себе педагогічній діяльності),
- **оцінний** (самооцінка власної професійної підготовленості),
- **ціннісно-орієнтаційний** (розуміння професійних цінностей та етичних норм, духовність, громадська активність та професійна відповідальність)
- **комунікативно-інформаційний** (комунікативна компетентність; сформованість комунікативних умінь; розвиток інформаційної культури; використання новітніх інформаційних технологій у професійній педагогічній діяльності),
- **креативний** (розвиток педагогічної творчості; педагогічна майстерність та професійна культура; використання нових, креативних підходів у методиці викладання).

Залежно від предмету дослідження, методологічних засад, контексту розгляду проблеми, виокремлюються також такі компоненти: емоційно-вольовий, психофізіологічний (Л. Кондрашова Г Троцко), інтеграційний (О. Пехота), креативний (С. Литвиненко) тощо.

Загалом, готовність до педагогічної діяльності поєднує в собі усвідомлення соціальної відповідальності, намагання самостійно вирішувати професійні задачі та належний рівень умінь та якостей, необхідних для педагогічної діяльності (знання з психології,

використання новітніх технологій, високий рівень педагогічної майстерності тощо).

Комплекс «soft skills» – важливий чинник успішної педагогічної діяльності

Проблема формування професійних цінностей вчителя бере свій початок ще з часів становлення країн Прадавнього світу - Єгипту, Греції, Китаю, Індії та ін. Важливі ідеї виховання сформовані у працях таких мислителів, як Демокріт, Платон, Арістотель, Сократ та ін. Філософи античності доводили, що найбільш життєстійкими системами виховання стають ті, в яких головними цінностями є естетичний, моральний і трудовий початок.

Так, Геракліт вважав основним завданням педагога розвиток здатності самостійно мислити. За Сократом, мистецтво вчителя полягає у веденні бесіди, постановці питань, що допомагають у пошуках істини, а самопізнання для нього виступає найвищою чеснотою. Знання і здатність самостійного судження є головними цінностями і за Арістотелем.

Основне місце в педагогічних традиціях Середньовіччя займало релігійність. Імператор Юліан так сформулював вимоги до вчителя: “Для наставників і вчителів існує один загальний закон. Всі, хто претендують називатися наставниками, повинні мати бездоганну моральність і не повідомляти поглядів не належних і супротивних народним віруванням.”

Але вже починаючи з XV століття, на початку нової епохи під назвою Відродження, небаченої раніше цінності набуває людина. Саме вона, а не Бог, є творцем свого життя і долі, паном над природою.

Педагоги-гуманісти поважають особистість дитини, виступають проти суворой дисципліни у процесі навчання, прагнуть розвивати в дитині допитливість та інтерес до знань. На думку представника французького Просвітництва Жан-Жака Руссо, вихователь повинен лише наводити вихованця на вирішення питань, управляти його інтересами так, щоб сама дитина цього не помічала.

Для Йоганна Генріха Песталоцці центром усього виховання є формування моральності людини. Учитель, на його думку, - це, насамперед, освічена людина, підготовлена до того, щоб передати дітям свої знання. Він повинен щиро любити дітей і робити все необхідне для їхнього виховання.

Величезний внесок у вирішення проблеми формування професійних цінностей викладача зробив видатний педагог ХХ ст. В. Сухомлинський. Він завжди підтримував креативний підхід до застосування педагогічної теорії на практиці, вважав, що запорукою успіху роботи вихователя є поєднання майстерності і творчості вчителя. «Механічне, бездумне перетворення теоретичного положення у факт практичного досвіду призводить до спустошення живої думки вчителя, вихолощують з педагогічної праці те, що складає його серцевину, його душу, – неповторність життєвих явищ, радість оновлення, що приходить до педагога з кожним новим поколінням учнів, необхідність творчості. Теорія залишається джерелом, що живить майстерність учителя, до тих пір, поки вона живе в досвіді».

До основних складових педагогічної майстерності В. Сухомлинський відносить педагогічні здібності (комунікабельність, здатність до творчості, інтуїція); гуманізм (ставлення до вихованця з добротою, любов'ю, милосердям, чуйністю); професіоналізм

(глибоке знання вчителем предмету, його методики, сучасних досягнень педагогіки і психології); педагогічна взаємодія (культура мови і спілкування, педагогічний такт).

У сучасному суспільстві всі ці здібності називають «hard skills» та «soft skills».

Отже, вирішення проблеми формування «м'яких навичок» у майбутніх педагогів бере початок з наукового спадку видатних мислителів та педагогів різних історичних періодів.

Новітні технології, глобалізація, соціально-економічна ситуація в нашій країні суттєво вплинули на її розвиток. Результатів освіти, яких було достатньо попереднім поколінням, мало, аби бути успішним у наш час. В умовах розвитку сучасних тенденцій загальної освіти та активного пошуку інноваційних моделей школи, орієнтованих насамперед на інтереси учня, формується новий тип педагога – консультанта, соратника, вихователя, керівника проєктів, комунікатора, дослідника, інноватора, здатного нестандартно мислити, готового гнучко реагувати на умови, що змінюються, і творчо вирішувати професійні завдання. Запит на такого вчителя сьогодні перебуває в центрі уваги системи педагогічної освіти, перебудова якої все більше визначається такими викликами, як громадське визнання необхідності змін у школі та відповідній підготовці педагогів, наявність сформульованих на рівні держави цілей та завдань освітньої політики, вимог до підготовки вчителя з боку роботодавця, нормативної бази модернізації педагогічної освіти.

Soft skills, чи «м'які» навички доповнюють hard skills – технічні/«тверді»/ професійні навички. Hard skills, як правило, є вузькопрофесійними, стосуються посадових інструкцій та

кваліфікаційних характеристик. Soft skills, на відміну від hard skills, – комплекс надпрофесійних навичок, які відповідають за успішну участь у робочому процесі, високу продуктивність праці; вони важливі для успішного професійного та життєвого самовизначення будь-якої людини, незалежно від професії.

До soft skills відносять уміння комунікувати, здатність до лідерства, кооперації, дипломатії, вибудовування відносин; уміння презентувати свої ідеї, творчо вирішувати завдання. Оскільки педагогічна професія передбачає презентування себе та своїх ідей, уміння будувати стосунки з різними суб'єктами освітнього процесу: учнями, батьками, педагогами, керівництвом, виявляти лідерські якості, особливої актуальності набуває формування soft skills.

Враховуючи, що педагогічна професія покликана не лише забезпечувати кількісну реалізацію завдань обов'язкового навчання, а й підносити на значно вищий рівень освіченість і культуру громадян, вважається, що саме високий рівень розвитку soft skills сприятиме формуванню вільної, енергійної і незалежної особистості вчителя, здатного діяти в дуже швидко змінних умовах і бути взірцем для учнів.

У Гарвардському університеті та у Стенфордському дослідному інституті були проведені дослідження. Результати цих досліджень свідчать про те, що професійна успішність завдяки «hard skills» складає лише 15%, в той час як «soft skills» визначається у 85%.

Щодо класифікації soft skills, то, ймовірно, найближчою до педагогічної професії є класифікація, запропонована К. Коваль:

- **індивідуальні якості** (уміння ухвалювати рішення та вирішувати проблеми, чітко ставити завдання та формулювати

цілі, позитивне мислення та оптимізм, орієнтація на клієнта та кінцевий результат);

- **комунікаційні якості** (уміння зрозуміло формулювати думки, уміння взаємодіяти з різними типами людей, структурувати й модерувати наради, відповідати аргументовано, зрозуміло, вчасно і ввічливо, готувати та робити якісні презентації, враховувати культурні та міжнаціональні особливості);
- **управлінські якості** («грати» в команді, об'єднувати та мотивувати її, учити та розвивати кожного учасника, попереджувати ризики та запобігати їхньому виникненню, чітко здійснювати планування та управління робочим часом)

Професійна діяльність вчителя передбачає взаємодію з людьми, тому він повинен вміти чітко, аргументовано та грамотно висловлювати свої думки, правильно використовувати жести, володіти культурою спілкування. Дуже важливо навчитися управляти власними емоціями та усвідомлювати емоційні реакції інших. Варто також зазначити, що педагогічна діяльність передбачає пошук нестандартних рішень проблем, здатність генерувати абсолютно нові ідеї, проявляти ініціативу, вести за собою інших. Тому до структури соціальних навичок майбутнього педагога професійного навчання мають бути включені лідерські якості, креативність, комунікабельність, емоційний інтелект, когнітивна гнучкість, здатність до критичного мислення, вміння працювати в команді, вести переговори, управління часом, осмислення і прийняття рішень.

Співвідношення поняття «компетентність», «готовність до діяльності», «професіоналізм» і «майстерність» та їх рівнева інтеграція

Для співвіднесення понять «компетентність», «готовність до діяльності», «професіоналізм» і «майстерність» важливо зрозуміти їхній взаємозв'язок, який формується на основі поступової інтеграції кожного рівня:

1. Компетентність:

- Це набір знань, умінь, навичок і ставлень, які дозволяють виконувати певну діяльність. Компетентність є основою професійного зростання, оскільки вона включає теоретичну базу і базові практичні вміння.

- Це найнижчий рівень інтеграції, що забезпечує здатність виконувати завдання у межах професійної сфери.

2. Готовність до діяльності:

- Готовність включає не лише володіння компетенціями, але й психологічну налаштованість, мотивацію та здатність застосовувати свої знання і вміння в практичній діяльності.

- Це наступний рівень, що охоплює компетентність, але доповнюється внутрішньою готовністю діяти у певних умовах або ситуаціях.

3. Професіоналізм:

- Професіоналізм — це рівень, коли людина стабільно і якісно виконує свою роботу, базуючись на глибоких знаннях і великому досвіді. Професіонал здатен швидко адаптуватися до змін у професійній сфері та приймати обґрунтовані рішення.

- Цей рівень включає компетентність і готовність до діяльності, але виходить на новий етап завдяки високим стандартам виконання роботи і постійному вдосконаленню.

4. Майстерність:

- Майстерність є найвищим рівнем інтеграції. Вона вимагає не лише досконалого володіння професійними знаннями та вміннями, але й здатності творчо вирішувати проблеми, генерувати інноваційні підходи та ефективно передавати досвід іншим.

- Це синтез компетентності, готовності, професіоналізму та індивідуальних особливостей фахівця, що виводить діяльність на рівень мистецтва.

Рівнева інтеграція:

- Компетентність → забезпечує базу знань і навичок.
- Готовність до діяльності → інтегрує компетентність з мотивацією та емоційною підготовкою.
- Професіоналізм → додає до компетентності і готовності досвід та високу якість виконання.
- Майстерність → поєднує усі попередні рівні, доповнюючи їх інноваційним підходом і творчістю.

Таким чином, кожен з цих рівнів доповнює попередній, формуючи цілісну систему професійного розвитку.